

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ
ЗАХІДНИХ ЗЕМЕЛЬ УКРАЇНИ
У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ
(1944–1953)

¹²⁵⁶
 ¹²³³ Львів-Торунь
Liha-Pres
LIHA-PRES 2021

УДК 94(477.8):394]«1944/1953»

П 42

**Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького
державного педагогічного університету імені Івана Франка**

(протокол № 7 від 20 травня 2021 р.)

**Рекомендовано до друку вченою радою
Запорізького національного університету**

(протокол № 10 від 25 травня 2021 р.)

Рецензенти:

Білан Сергій Олексійович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і суспільних наук Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Лазурко Лідія Миколаївна – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

**Повсякденне життя населення західних земель України у
П 42 перші повоєнні роки (1944–1953) :** колективна монографія / відп.
ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 380 с.

ISBN 978-966-397-231-2 (Ліга-Прес)

У запропонованій монографії представлено окремі аспекти повсякденного життя населення Західної України у перші повоєнні роки. Зокрема висвітлено щоденне життя селянства, учителів, школярів, українських повстанців і підпільників, переселених і депортованих осіб тощо. Окремі студії присвячені історіографії проблеми.

Представлені у монографії дослідження можуть бути корисним для науковців, учителів, студентів, учнів, та усіх, хто цікавиться питаннями історії України ХХ ст.

УДК 94(477.8):394]«1944/1953»

ISBN978-966-397-231-2 (Ліга-Прес)

© В. Футала, В. Баран, Г. Стародубець,
О. Малярчук, Р. Давидюк, А. Жив'юк, В. Старжець,
М. Галів, О. Свійонтик, М. Ярушак, В. Ільницький,
Н. Ільницька, Л. Вовк, В. Міщанин, В. Сергійчук,
Ю. Артимишин, І. Соляр, О. Калішук, Ю. Каганов,
В. Гулай, В. Старка, Б. Баран, 2021

© Liha-Pres, 2021

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**

**EVERYDAY LIFE OF THE POPULATION
OF THE WESTERN LANDS OF UKRAINE
IN THE FIRST POSTWAR YEARS
(1944–1953)**

¹²⁵⁶
 ¹²³³ Lviv-Torun
Liha-Pres
LIHA-PRES 2021

UDC 94 (477.8): 394]"1944/1953"

P 42

**Recommended for publication by the Academic Council
of Drohobych State Ivan Franko Pedagogical University**

(Minutes № 7 of May 20, 2021)

**Recommended for publication by the Academic Council
of Zaporizhzhya National University**

(Minutes № 10 of May 25, 2021)

Reviewers:

Bilas Serhiy Oleksiyovych – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of International Relations and Social Sciences, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;

Lazurko Lidiya Mykolayivna – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

**Everyday Life of the Population of the Western Lands of Ukraine
P 42 in the First Postwar Years (1944–1953):** Collective Monograph / ed. V. Ilnytsky. Lviv – Torun: Liha-Pres, 2021. 380 p.

ISBN 978-966-397-231-2 (Liha-Pres)

The proposed monograph presents some aspects of everyday life of the population of Western Ukraine in the first postwar years. In particular, the daily life of peasants, teachers, schoolchildren, Ukrainian insurgents and underground, displaced and deported persons, etc. Separate studies are devoted to the historiography of the problem.

The research can be useful for scientists, teachers, students, pupils, and all who are interested in the history of Ukraine of the twentieth century.

UDC 94 (477.8): 394]"1944/1953"

ISBN 978-966-397-231-2 (Liha-Pres)

© V. Futala, V. Baran, G. Starodubets,
O. Maliarchuk, R. Davydiuk, A. Zhyvyuk, V. Starzhets,
M. Haliv, O. Sviontyk, M. Yarushak, V. Ilnytskyi,
N. Ilnytska, L. Vovk, V. Mishchany, V. Serhiichuk,
Y. Artymyshyn, I. Soliar, O. Kalishchuk, Y. Kahanov,
V. Hulay, V. Starka, B. Baran, 2021
© Liha-Pres, 2021

З М І С Т

| | |
|--|-----|
| Західноукраїнські реалії ХХ ст. у сучасних повсякденнознавчих студіях (<i>Василь Футала</i>)..... | 9 |
| Стан торгівлі, споживання і побут населення (<i>Володимир Баран</i>)..... | 32 |
| Повсякденне життя партійно-радянської номенклатури західноукраїнських областей у період пізнього сталінізму (середина 1940 – початок 1950-х років) (<i>Галина Стародубець</i>)..... | 47 |
| Насадження соціалістичної моделі виробництва в сільському господарстві західноукраїнського регіону (1944–1953) (<i>Олег Малярчук</i>)..... | 75 |
| Повсякденне життя вчителів Рівненщини в умовах протистояння між радянською владою і українським підпіллям (1944–1953) (<i>Руслана Давидюк, Андрій Жив'юк, Володимир Старжець</i>)..... | 111 |
| Повсякдення школярів західних областей України (1944–1953): вибрана сучасна історіографія (<i>Микола Галів, Олександра Свйонтик, Марія Ярушак</i>)..... | 143 |
| Особливості облаштування побуту націоналістами Карпатського краю ОУН (1945–1954) (<i>Василь Ільницький, Наталія Ільницька, Лілія Вовк</i>)..... | 172 |
| Сталінські вибори на Закарпатті (1946–1953): плановані результати і виборчий ритуал (<i>Василь Міщанин</i>)..... | 200 |
| Депортації західноукраїнського населення після Другої світової війни (<i>Володимир Сергійчук</i>)..... | 246 |

| | |
|---|-----|
| «Нікому ніякого діла не було до нас. Приїхали, ходіть по селах і шукайте, де можете поселитись». | |
| Повсякдення українців, депортованих з Польщі до УРСР 1940–1950-х рр. (<i>Юлія Артимішин, Ігор Соляр</i>)..... | 278 |
| Повсякдення волинян у повоєнні роки: окремі аспекти ідеологічного тиску (за матеріалами газети «Радянська Волинь») (<i>Оксана Каліщук</i>)..... | 297 |
| Трансформація святково-обрядових практик в умовах радянської індоктринації Західної України (друга половина ХХ ст.) (<i>Юрій Каганов</i>)..... | 317 |
| Матеріально-побутове становище населення західних областей України (1944–1953) (<i>Василь Гулай</i>)..... | 338 |
| Знищення релігійних символів на території Східної Галичини у 1939–1953 рр. як елемент боротьби з національною пам'яттю (<i>Володимир Старка, Богдан Баран</i>)..... | 359 |
| Список скорочень..... | 377 |

CONTENTS

| | |
|--|-----|
| Western Ukrainian Realities of the Twentieth Century in Modern Everyday Studies (<i>Vasyl Futala</i>)..... | 9 |
| The State of Trade, Consumption and Life of the Population (<i>Volodymyr Baran</i>)..... | 32 |
| Everyday Life of the Party-Soviet Nomenclature of the Western Ukrainian Regions during the Period of Late Stalinism (mid-1940s – early 1950s) (<i>Galyna Starodubets</i>)..... | 47 |
| Planting a Socialist Model of Production in Agriculture of Western Ukrainian Region (1944–1953) (<i>Oleh Maliarchuk</i>)..... | 75 |
| Everyday Life of Teachers in Rivne Region in the Conditions of Confrontation between the Soviet Authorities and the Ukrainian Underground (1944–1953) (<i>Ruslana Davydiuk, Andriy Zhyvyuk, Volodymyr Starzhets</i>)..... | 111 |
| Everyday Life of Schoolchildren in the Western Regions of Ukraine (1944–1953): Selected Modern Historiography (<i>Mykola Haliv, Oleksandra Sviontyk, Maria Yarushak</i>)..... | 143 |
| The Peculiarities of the Arrangement of Life by the Nationalists of the Carpathian Region of the OUN (1945–1954) (<i>Vasyl Ilnytskyi, Nataliya Ilnytska, Liliia Vovk</i>)..... | 172 |
| Stalin’s Elections in the Transcarpathia (1946–1953): Planned Results and Election Ritual (<i>Vasyl Mishchanyn</i>)..... | 200 |
| The Deportations of the Western Ukrainian Population after the Second World War (<i>Volodymyr Serhiichuk</i>)..... | 246 |

| | |
|--|-----|
| "No one cared about us. Arrived, go to the villages and look where you can settle down". Everyday life of Ukrainians Deported from Poland to the USSR in the 1940s and 1950s (<i>Yulia Artymyshyn, Igor Soliar</i>)..... | 278 |
| Everyday Life of Volyn Settlers in the Postwar Years: Some Aspects of Ideological Pressure (according to the materials of the newspaper "Radyanska Volyn" ("Soviet Volyn")) (<i>Oksana Kalishchuk</i>)..... | 297 |
| The Transformation of Holiday and Ritual Practices in the Conditions of the Soviet Indoctrination of the West of Ukraine (second half of the XXth century) (<i>Yurii Kahanov</i>)..... | 317 |
| Material and Living Conditions of the Population of the Western Regions of Ukraine (1944–1953) (<i>Vasyl Hulay</i>)..... | 338 |
| The Destruction of Religious Symbols on the Territory of Eastern Galicia in 1939–1953 as an Element of Struggle against National Memory (<i>Volodymyr Starka, Bogdan Baran</i>)..... | 359 |
| The List of Abbreviations..... | 377 |

ПОВСЯКДЕННЯ ВОЛИНЯН У ПОВОЄННІ РОКИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІДЕОЛОГІЧНОГО ТИСКУ (за матеріалами газети «Радянська Волинь»)

Новий напрям у методології історії, котрий отримав назву «історія повсякденності», пов'язують з діяльністю французьких істориків званої історіографічної школи «Анналів» Марка Блока, Фернана Броделя⁹³⁷, Люсьєна Февра. Саме діячі цієї школи твердо обстоювали людинознавчу, народознавчу концепцію історії. Виплекана свого часу представниками третього покоління «Анналів» «історія з людьми», «історія маленької людини», її побут, манери поведінки та спілкування, система морально-етичних цінностей, дозвілля та розваги, одяг на рівні пересічних мешканців яскраво промовляють до нас. Фернан Бродель свого часу писав: «... повсякденність – та сторона життя, в яку ми буваємо втягнутими, навіть не даючи собі звіту, – звичка чи навіть рутинна, це тисячі дій, що протікають і закінчуються наче самі собою, виконання яких не вимагає нічийх рішень та котрі відбуваються, по правді кажучи, майже не торкаючись нашої свідомості. Я гадаю, що людство більше ніж наполовину занурене в такого роду повсякденність. Незліченні дії, передані в спадок, накопичені без будь-якого порядку, повторювані до безконечності, перш ніж ми прийшли у цей світ, допомагають нам жити – і водночас підкорюють нас, чимало вирішуючи за нас упродовж нашого існування. Тут ми маємо справу зі спонуканнями, імпульсами, стереотипами, прийомами і способами дій, а також різними типами зобов'язань, що змушують діяти, котрі почасти, причому частіше, ніж ми можемо уявити, занурюються у незапам'ятні часи»⁹³⁸.

Погоджуючись з думкою Михайла Кромма, з його передмови до комплексного видання «Історія повсякденності», наголосимо, що й через десятки років по тому цей напрям історичних студій пере-

⁹³⁷ Сам термін «повсякденність» був уведений до наукового обігу саме Ф. Броделем у праці «Матеріальна цивілізація. Економіка і капіталізм» (1949).

⁹³⁸ Бродель Ф. Динаміка капіталізму. Смоленск : Полиграфма, 1993. С. 13.

живає справжній бум⁹³⁹. Не випадково в українській історіографії історія повсякденності стала провідним напрямом⁹⁴⁰. В українській науці це увиразнює значна кількість праць, автори яких намагаються відкрити завісу над повсякденним життям людини та суспільства у різні часи. Серед інших варто назвати Тамару Вронську⁹⁴¹, Людмилу Ковпак⁹⁴², Валерія Кононенка⁹⁴³, Тетяни Терещенко⁹⁴⁴, які у своїх студіях звертають увагу на соціально-економічну історію. Різноманітні аспекти повсякденного життя вихованців спеціалізованих дитячих закладів аналізує Лариса Голиш⁹⁴⁵. До окремих аспектів історії повсякдення західноукраїнського селянства звертався дрогобицький автор Михайло Сеньків⁹⁴⁶. Окремі аспекти повоєнної соціально-економічної історії й історії повсякдення Волині розкривають студії Ірини Сушик⁹⁴⁷. Слід виокремити і колективну моно-

⁹³⁹ Кром М. М. Повседневность как предмет исторического исследования (вместо предисловия). *История повседневности* : сб. науч. труд. / отв. ред. М. М. Кром. Санкт-Петербург, 2003. С. 7.

⁹⁴⁰ Удод О. Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії. *Краєзнавство*. 2010. № 3. С. 6–9.

⁹⁴¹ Вронська Т. В. В умовах війни. Життя і побут населення України (1943–1945 рр.) / редкол.: С. В. Кульчицький (голов. ред.) та ін. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1995. 82 с.

⁹⁴² Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.). Київ : Ін-т історії України НАН України, 2003. 250 с.

⁹⁴³ Кононенко В. Становище українського селянства у повоєнний період (1945–1947 рр.). *Український селянин*. Черкаси, 2005. Вип. 9. С. 234–236.

⁹⁴⁴ Терещенко Т. В. Соціально-побутова сфера села центральних областей України в період відбудови (1943–1950 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2007. 20 с.

⁹⁴⁵ Голиш Л. Г. Функціонування спеціальних дитячих установ УРСР у 1943–1950 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Черкас. нац. ун-т імені Б. Хмельницького. Черкаси, 2007. 20 с.

⁹⁴⁶ Сеньків М. Деякі аспекти повсякденного життя західноукраїнського селянства (1944–1952 рр.). *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2010. Вип. 4. С. 99–104; Його ж. Повсякденне життя західноукраїнського селянства (1944–1952 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2014. Т. 24. С. 337–348.

⁹⁴⁷ Сушик І. В. Соціально-економічні та культурні процеси на Волині (1944–1953) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ін-т українознавство ім. І. Крип'я-

графію за редакцією Віктора Даниленка, яка стала своєрідним підсумком попередніх напрацювань⁹⁴⁸. Такий інтерес слід уважати не випадковим. Адже дослідження повсякдення повоєнної доби у Радянському Союзі є необхідним для усвідомлення становлення радянського тоталітарного режиму в Західній Україні.

Завданням дослідження є простежити особливості повсякдення волинян у повоєнні роки та механізми насадження «радянської дійсності» у щоденні практики.

Інтегральною метою соціалістичної модернізації стало формування соціальної бази нового ладу через зведення особистості у всій її складності до статусу «гвинтика» системи, *homo sovieticus*. Успішній реалізації завдання формування «людини нового типу» мала стати агресивна агітація та пропаганда переваг радянського способу життя, «правильне» тлумачення дій керівництва, які стали невід'ємною складовою повсякденного життя українців загалом і волинян зокрема. Саме повсякденне життя селянства рівно ж визначалося стратегічними планами радянської влади та їх реалізацією.

За роки радянської влади книга, газета, радіо увійшли у побут волинян. Швидкими темпами, як стверджує Оксана Янковська, поширювалися радіо та преса, котрі радянська влада використовувала як засоби психологічного тиску для агресивної агітаційно-пропагандистської кампанії⁹⁴⁹. Упродовж повоєнних років радіофікація населених пунктів Волині постійно перебувала на порядку денному. Однак справа не завжди була простою (хоча, до прикладу, у

кевича НАН України. Львів, 2004. 20 с.; Її ж. Соціальний захист найбільш вразливих верств населення Волині як частина повоєнної історії повсякдення. *Гуржіївські історичні читання*. 2014. Вип. 7. С. 190–193; Її ж. Становлення соціально-побутової сфери на Волині у повоєнний період (1944–1953 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: історія*. Вінниця, 2005. Вип. 9. С. 193–199; Її ж. Волинь повоєнна: соціально-економічні та культурні процеси 40–50-х рр. ХХ ст. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 275 с.

⁹⁴⁸ Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940 – середина 1950-х рр.) : у 3 ч. / відп. ред. В. Даниленко. Київ, 2010.

⁹⁴⁹ Янковська О. Повсякденне життя громадян УРСР як втілення політики держави (1945–1953 рр.). *Історія повсякденності: теорія та практика* : матеріали Всеукр. наук. конф. Переяслав-Хмельницький : ДВЗН «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди», 2010. С. 176–178.

Луцьку уже на третій день після приходу радянського війська почали вести радіотрансляції). Так, можемо твердити про відсутність радіомовлення у селах Смідин і Парадуби Луківського району⁹⁵⁰ та ін.

За відсутності масової трансляції радіопередач особливої ваги набували ЗМІ. Не випадково газети трактували як бойових помічників парторганізацій⁹⁵¹, а зав. відділом пропаганди і агітації Волинського обкому КП (б) У Д. Перерва назвав пресу – наймогутнішою зброєю у руках більшовиків⁹⁵². Вона покликана була впливати на маси, закликати на успішне проведення посівних робіт, розповідати про передовиків на сівбі і т. д.⁹⁵³ Перед редакціями радянських видань стояли чіткі завдання: «у боротьбі за зміцнення молодих колгоспів вирішальне значення має повсякденна класово-політична робота і виховання колгоспних хліборобів в дусі радянського патріотизму. Цьому питанню газета теж надає серйозну увагу»⁹⁵⁴. Через порівняно дешеву передплату на періодичні видання радянська влада здійснювала ідеологічну експансію, практика ж встановлення газетних вітрин робила пресу ще доступнішою⁹⁵⁵. Бюро обласного комітету Комуністичної партії та виконавчий комітет обласної ради на Волині на початку вересня 1944 р. ухвалили рішення «Про створення поліграфічної бази для міських і районних газет Волинської області», за яким для організації видавничої справи на місця було перераховано 50 тис. карбованців⁹⁵⁶. Серед найпоширеніших серед населення Волинської області у той час називають: «Радянська Волинь» (12 000 прим.), «Блокнот агітатора» (2 250 прим.), «Правда»

⁹⁵⁰ Толстіков П. Стовпи стоять, а радіо немає. *Радянська Волинь*. 1951. 30 листопада. № 236. С. 3.

⁹⁵¹ Ховрін В. Бойовий помічник районної парторганізації. *Радянська Волинь*. 1949. 5 травня. № 88. С. 3.

⁹⁵² Перерва Д. Преса – наймогутніша зброя в руках більшовиків. *Радянська Волинь*. 1949. 5 травня. № 88.

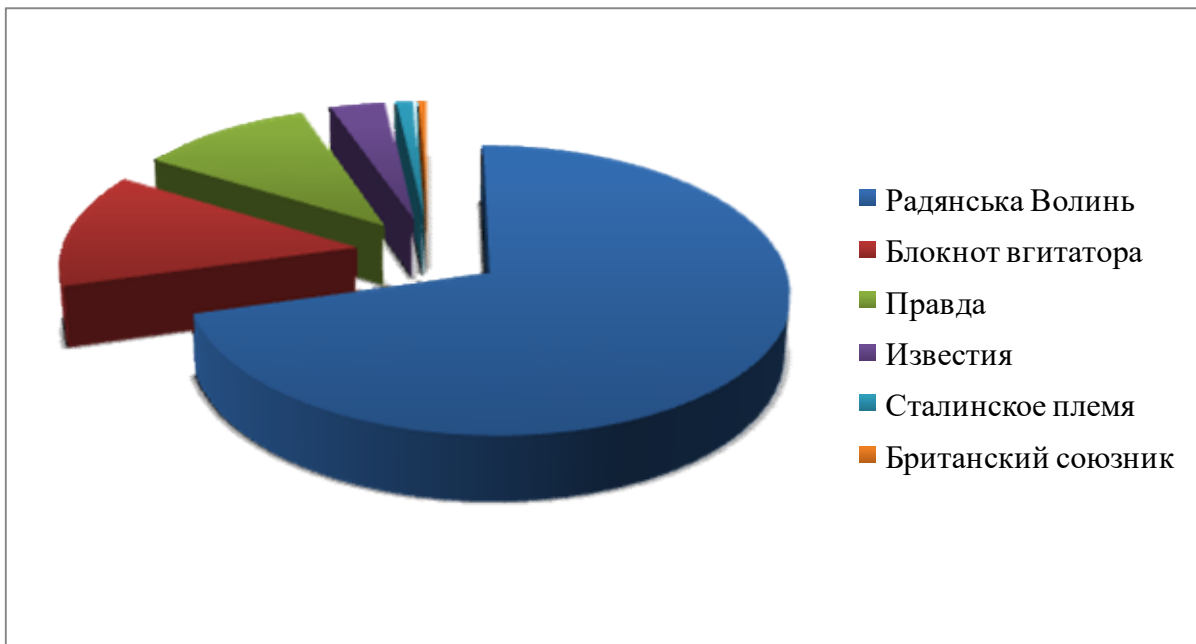
⁹⁵³ В ногу з життям колгоспу. *Радянська Волинь*. 1949. 5 травня. № 88.

⁹⁵⁴ Чайковський С. Сила газети – в її зв'язках з масами. *Радянська Волинь*. 1949. 5 травня. № 88. С. 3.

⁹⁵⁵ Конашко В. Чому не вивішують газет на вітринах. *Радянська Волинь*. 1949. 21 червня. № 121.

⁹⁵⁶ Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). Ф. Р-6. Оп. 11. Спр. 6. Арк. 148–149.

(1 850 прим.), «Известия» (600 прим.), «Сталинское племя» (200 прим.), «Британский союзник»⁹⁵⁷.



Вочевидь передплата періодичних видань потрапляла під пильне око комуністичної влади. Радянська пропаганда твердила, що «за панської Польщі газети читали лише урядовці, а простих людей за те брали на підозру, садовили до в'язниць»⁹⁵⁸; або як в історії Луки Капітонюка, викладеній на шпальтах обласної преси офіціозу «газету читали тільки чиновники, а простих людей за це брали на підозрювання, садовили в тюрми. Я знаю випадок, коли поліція розстріляла трьох чоловік за те, що вони читали газети»⁹⁵⁹. Повоєнна комуністична преса рапортувала про постійне збільшення кількості передплатників⁹⁶⁰ та зростання попиту на газети серед колгоспників⁹⁶¹. У ті роки впровадили ліміти на передплату преси (себто, обов'язкову передплату) – до прикладу, у с. Чаруків Сенке-

⁹⁵⁷ ДАВО. Ф. П-12. Оп. 3. Спр. 564. Арк. 19–39.

⁹⁵⁸ На кожную селянську хату – газета чи журнал. *Радянська Волинь*. 1947. 29 серпня. № 169. С. 3.

⁹⁵⁹ «Це нам дала радянська влада». *Радянська Волинь*. 1947. 16 вересня. № 182. С. 3.

⁹⁶⁰ Зросла кількість передплатників газет. *Радянська Волинь*. 1949. 9 квітня. № 70. С. 3.

⁹⁶¹ Зростає попит на газети в колгоспників. *Радянська Волинь*. 1949. 3 листопада. № 218. С. 3.

вичівського району з плану 50 примірників «Радянської Волині» передплачено 68, а районної газети – 70 екз. понад план⁹⁶². Ефективність такого способу поширення ЗМІ може проілюструвати приклад с. Тростянець Ківерцівського району, де за короткий час кількість видань з декількох десятків газет зросла до сотень⁹⁶³. За визнанням тов. Киричика з села Карасін Маневицького району: «передплата газет і журналів в нашому селі не проходила самопливом. Вона організовувалась колгоспним активом, який провів широку роз'яснюючу роботу серед колгоспників про значення радянської преси»⁹⁶⁴. Подібно, у с. Замличі Локачинського району, комсомольці артїлі ім. Хрущова поставили перед собою завдання, щоб кожен колгоспний двір передплачував газету⁹⁶⁵. У с. Солотвин Голубського району комсомольці проводили широку роз'яснювальну роботу серед солотвинців щодо поширення газет. У результаті 30 колгоспників почали одержувати газети, а самі ініціатори компанії передплатили 10 екз. «Молоді України», 4 екз. «Сталинського племені», 17 екз. районної газети⁹⁶⁶. Хоч і тут є але – не всюди навіть партійний актив передплачував газети, як це було, наприклад, у с. Згорани Голонянського району⁹⁶⁷.

При цьому у повоєнні роки, попри увагу до ЗМІ, з поширенням та наповненням преси не все було так однозначно. Передплачені газети і журнали у волинські села не завжди потрапляли у повному комплекті та у день виходу – не те, що до селян (як, до прикладу, в Маневицькому, Устилузькому чи Рожищенському районах)⁹⁶⁸, а навіть до бібліотек області (як це було в Устилузькій

⁹⁶² Толстіков П. Всі хлібороби передплачують газети. *Радянська Волинь*. 1950. 16 квітня. № 76. С. 3.

⁹⁶³ Гордіюк В. Любов до більшовицького друкованого слова. *Радянська Волинь*. 1950. 9 грудня. № 247. С. 3.

⁹⁶⁴ Газети і журнали в маси! (огляд листів). *Радянська Волинь*. 1952. 19 грудня. № 248. С. 2.

⁹⁶⁵ Васюта М. Комсомольці – розповсюджувачі преси. *Радянська Волинь*. 1949. 3 листопада. № 218. С. 3.

⁹⁶⁶ Гречанов М. Комсомольці – розповсюджувачі преси. *Радянська Волинь*. 1949. 3 листопада. № 218. С. 3.

⁹⁶⁷ Пасько С. Актив села не передплачує газет. *Радянська Волинь*. 1950. 21 травня. № 100. С. 3.

⁹⁶⁸ Рой І., Куровський Д. Чому в Устилузькому районі незадовільно проходить передплата газет. *Радянська Волинь*. 1950. 4 березня. № 45; Панченко С.

районній бібліотеці⁹⁶⁹). Деякі районні видання виходили від випадку до випадку (як-от Теремнівської районної газети «Радянський прапор» замість запланованих 8 разів на місяць у серпні 1947 р. було лише 3)⁹⁷⁰.

Навіть щодо представлення ідеологічних матеріалів траплялися недопрацювання. Так, серед матеріалів Любешівської районної газети за 9 місяців 1947 р. на теми партійного життя була вміщена лише одна стаття завідувача відділу пропаганди і агітації райкому КП (б) У Шинкаренка та два звіти про партійні збори. Рівно ж, упродовж чотирьох місяців на шпальтах «Червоної зірки» не була представлена партійна тематика⁹⁷¹. Подібні звинувачення лунали й на адресу цуманської районної газети «Радянська трибуна»⁹⁷². Місцевих матеріалів у районних газетах не вистачало, а це, своєю чергою, знеохочувало волинян до їх читання. У недостатній увазі до питань ідейно-політичного виховання звинувачували олицька, маневицька та заболоттівська районні газети⁹⁷³. Так, щодо Олицької районної газети твердилося: «не випадково на її сторінках відсутні конкретні, близькі й зрозумілі факти з місцевого життя. Печать голої реєстрації фактів і подій, що відбуваються в районі, замість глибокого вивчення і аналізу, лежить на матеріалах газети»⁹⁷⁴. Подібно звинувачення у поганій поінформованості про справи району лунали і на адресу газети «Червоне Полісся»⁹⁷⁵.

Активну діяльність проводили агіткультбригади, працювали «пересувні бібліотеки». Комуністична пропаганда подавала приїзд агітбригад районних будинків культури як довгоочікувану селянами

Передплатники не одержують своїх газет і журналів. *Радянська Волинь*. 1950. 21 березня. № 57; Погано працюють листоноші. *Радянська Волинь*. 1950. 26 травня. № 103; Передплатники не одержують своїх газет і журналів. *Радянська Волинь*. 1950. 26 травня. № 103.

⁹⁶⁹ Мухіна В. Хто винен? *Радянська Волинь*. 1949. 19 квітня. № 77.

⁹⁷⁰ Газета без читачів. *Радянська Волинь*. 1947. 27 серпня. № 166. С. 3.

⁹⁷¹ Райком партії і газета. *Радянська Волинь*. 1947. 12 жовтня. № 201. С. 3.

⁹⁷² Важлива тема. *Радянська Волинь*. 1950. 29 квітня. № 85. С. 3.

⁹⁷³ Піднести організаторську роль районних і політвідділівських газет. *Радянська Волинь*. 1951. 19 жовтня.

⁹⁷⁴ Газета відірвана від мас. *Радянська Волинь*. 1947. 11 травня. № 91. С. 3.

⁹⁷⁵ Газети районів, що змагаються. *Радянська Волинь*. 1947. 22 квітня. № 80. С. 3.

подію і безпосередньо пов'язувала їх діяльність та підвищення темпів сівби та піднесення трудової дисципліни⁹⁷⁶.

Фіксуємо випадки, коли для заохочення участі волинян у чисто ідеологічних заходах використовували матеріальне заохочення. Так, Бюро обласного літературного об'єднання для учасників конкурсу на кращу пісню «про Комуністичну партію і її геніальних вождів В. І. Леніна і Й. В. Сталіна, про соціалістичну Вітчизну, про перетворення, що сталися на Волині за радянської влади, про будови комунізму та про боротьбу трудящих за мир» встановило три премії у розмірі: дві перші премії по 1 000 карбованців, дві другі по 500 карбованців, чотири треті по 300 карбованців⁹⁷⁷.

У роки Другої світової війни волинські села серйозно страждали, як і господарська й виробнича інфраструктура. Житло та одяг були у значному дефіциті. Щодо грошей, то радше слід говорити про їх відсутність⁹⁷⁸.

Явищем, яке докорінно змінило життя волинян, як і всіх мешканців України, стала колективізація та відселення з хуторів. Радянські засоби інформації твердили, що колгоспи є шляхом до заможного життя⁹⁷⁹; декларували, що селяни Волині вбачають у колгоспах єдиноправильний шлях життя і рішуче стають на шлях колективного господарювання⁹⁸⁰; пафосно рапортували про відродження старих і створення нових колгоспів у всіх районах області; звітували про останніх селян-одноосібників, які вступили до колгоспу⁹⁸¹.

Тоді твердилося: «Хуторська система – це тяжка спадщина столипінської реакції. Вона завжди нагадує колишнє злиденне і безправне життя селян. Тому-то колгоспники з охотою залишають

⁹⁷⁶ Воронов Д. Агіткультбригада приїхала в колгосп. *Радянська Волинь*. 1949. 19 квітня. № 77.

⁹⁷⁷ Конкурс на кращу пісню. *Радянська Волинь*. 1952. 15 листопада. № 225. С. 3.

⁹⁷⁸ Сеньків М. Повсякденне життя західноукраїнського селянства (1944–1952 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2014. Т. 24. С. 342.

⁹⁷⁹ Колгосп – шлях до заможного і культурного життя. *Червоний Жовтень*. 1946. Ч. 73.

⁹⁸⁰ Нові колгоспи на Волині. *Радянська Волинь*. 1947. 27 серпня. № 166. С. 2.

⁹⁸¹ Останній одноосібник. *Радянська Волинь*. 1947. 1 січня. № 1. С. 2.



хутори»⁹⁸²; «Зробимо так, щоб і згадки не залишилось про ці роз-
садники неучтва і темряви»⁹⁸³. На переконання комуністичних агі-
таторів, «Розкиданість хуторів на земельних масивах колгоспів є
серйозною перешкодою для повного використання площ, негативно
відбивається на трудовій дисципліні. Вже тепер саме життя вимагає
на всю широчінь розгорнути переселення колгоспників з хуторів у
села»⁹⁸⁴. Тож вони мали зникнути з повсякдення мешканців СРСР
(отже, й волинян). У повоєнні роки розгорнули масове переселення
з хуторів у села із залученням сил артілей⁹⁸⁵. Органи радянської

⁹⁸² З хуторів – у села! *Радянська Волинь*. 1952. 22 березня. № 59. С. 3.

⁹⁸³ Климюк О. 45 родин колгоспників переселились з хуторів. *Радянська Волинь*. 1951. 16 червня. № 119. С. 3.

⁹⁸⁴ Панасенко О. «Це – не наша справа». *Радянська Волинь*. 1951. 6 червня. № 112. С. 2.

⁹⁸⁵ Вишневецький М. З хуторів – у село. *Радянська Волинь*. 1951. 6 травня. № 90. С. 2; Швець П. З хуторів – у село. *Радянська Волинь*. 1950. 1 лютого. № 23.

влади брали цей процес під свій контроль. Так, постановою Ратнівського райвиконкому Волинської області від 7 жовтня 1950 р. зобов'язувалися сільські ради провести в 1950–1952 рр. зселення із хуторів і встановити з цією метою календарний план. У рішенні наголошувалося на переселенні в ті населені пункти, де вже були створені колгоспи. Задля цього організовували спеціальні бригади, які розбирали будинки, а потім їх складали на новому місці⁹⁸⁶. Масштаби цього явища можуть засвідчити і такі цифри: згідно із згаданою постановою лише у Ратнівському районі зселили у с. Адамівка 69 хутірських господарств, Броди 35, Видраниця 100, Височне 151, Забріддя, Лучиці, Якушів 149, Кортеліси 121, Малі Мостицькі 75, Млинове 158, Межисть 116, Річиця 69, Самари 530, Щедрогір 101⁹⁸⁷; у с. Старі Кошари на Ковельщині спорудили 10 хат для хуторян⁹⁸⁸ і т. д. Вибору селяни фактично не мали, адже на одноосібників чинили тиск. При чому з ідеологічною (виховною) пропагандивною метою перехід у колгосп організовували під час громадських заходів. Так, наприклад, у селі Тельчі Колківського району, перехід останніх одноосібників приурочили до дня виборів⁹⁸⁹. Водночас слід пам'ятати, що колективне господарювання було чужим, якщо не ворожим, для західноукраїнського селянина, який звик до одноосібного, приватного ведення господарства. Лише на Волині нараховували 167 тис. хуторів⁹⁹⁰, а станом на 1 серпня 1947 р. куркульськими уважали 3 941 господарство (найвища кількість серед усіх західних областей)⁹⁹¹. Ліквідацію хуторів та переселення їх

⁹⁸⁶ Денисюк В. Соціально-економічні аспекти життя Волинського Полісся другої половини 40-х – початку 60-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2000. № 3. С. 113.

⁹⁸⁷ ДАВО. Ф. Р-435. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 245, 248.

⁹⁸⁸ Тужик Г. Масове переселення з хуторів у села. *Радянська Волинь*. 1950. 22 березня. № 58.

⁹⁸⁹ Фетісова І. Останні одноосібники вступають до колгоспу. *Радянська Волинь*. 1950. 14 березня. № 57.

⁹⁹⁰ Ленартович О. Ю. Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944–1950 рр. Луцьк : Вид-во Волинського ун-ту, 1998. С. 49.

⁹⁹¹ Сеньків М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2002. С. 131.

мешканців на села слід уважати одним із методів контролю комуністичної влади над населенням та однією з суттєвих змін в історії повсякдення.

Радянська пропаганда пов'язувала зростання громадського багатства колгоспів і прибутків селянства та трудодні⁹⁹². Типовим зразком комуністичної агітації може бути лист мешканця с. Погулянка Любешівського району Сергія Кухарика: «Коли я одержав днями авансом 6 центнерів хліба і привіз його до своєї комори, в якій ще не вивелося теперішнє зерно, я запитав сам себе: «А чи мав ти і чи міг мати, Сергію, стільки хліба колись за панської Польщі? Ні, не мав. Стільки хліба не мав ні мій батько, ні мій дід. Свого хліба не вистачало і до півзими. Заможне і культурне життя приніс нам, трудящим селянам, сталінський колгоспний лад. Злидням і нашому бідуванню вороття немає. Не про хліб, не про молоко, не про сало, чи продукти я тепер думаю. Це все вже в мене є. Тепер я думаю про електричне світло в своєму будинку, про мотоцикл. Та не тільки я так живу і так думаю. Ні! Так живуть і такі мрії у всіх тих, хто чесно і сумлінно працює в колгоспі, хто своїм трудом збагачує громадське добро. Колгоспне спасибі творцю нашого щасливого життя – рідному Сталіну!»⁹⁹³ В унісон комуністичної пропаганди звучали й слова Хресті Хвїть із с. Радовичі Іваничівського району, яка пов'язувала поліпшення свого життя і приходу радянської влади та висловлювала вдячність тому, хто дав щастя, заможне й культурне життя, Сталіну⁹⁹⁴.

Комуністичними агітаторами колективізація подавалася як шлях до зростання добробуту: «Завдяки колгоспному ладу колишні батраки і бідняки зараз становляться заможними людьми. Так, наприклад, колгоспник – їздовий в артілі ім. Ілліча Володимир-Волинського району Іван Прус до вступу в колгосп мав 1,5 га землі, у нього ніколи не вистачало власного хліба до нового врожаю. В 1950 році сім'я Івана Пруса виробила 1 354 трудодні, на які одержала зерна 366 пудів, картоплі – 83 пуди, цукру – 251 кілограм,

⁹⁹² Крайзман Й. Зростає заможність колгоспного селянства. *Радянська Волинь*. 1950. 21 листопада. № 234.

⁹⁹³ Кухарик С. Я впевнений у завтрашньому дні. *Радянська Волинь*. 1950. 16 вересня. № 186. С. 3.

⁹⁹⁴ Хвїть Х. Колгоспний лад приніс достатки. *Радянська Волинь*. 1950. 8 грудня. № 246.

соломи – 27 центнерів і 5 260 карбованців грішми»⁹⁹⁵. У жовтні 1947 р. редакція любешівської районної газети «Червона Зірка» вмістила кореспонденцію Степана Оласюка з хутора Проходи Любешівської селищної ради, у якій він твердив, що скільки б не господарював одноосібно, так і не досягнув кращого життя, не вийшов із злиднів; саме це підштовхнуло його та сусідів до створення колгоспу. Через рік Степан Оласюк уже звітував про свої достатки – аванс зерна 65 пудів та ін.⁹⁹⁶. Подібна інформація про «багаті трудодні» й про колгоспників артiлі «Перемога» Ківерцівського району, де родина Василя Киричука на вироблені трудодні лишень авансом отримала 96 пудів хліба та більше 20 центнерів соломи, родина Йосипа Борисюка – 76 пудів хліба, родина Петра Грушецького – 60 пудів та ін.⁹⁹⁷. Як кількість збіжжя та грошей, яких ніколи не мала родина Онопрія Новосада з Володимирщини, подавалося отримане ними за 1 000 трудоднів (262 пуди хліба, 120 пудів картоплі, 150 кілограмів цукру і до 4 тисяч карбованців⁹⁹⁸.

Однак ця намальована комуністичними агітаторами картина часто розходила з повсякденням волинян. Так, у колгоспі «Шлях Леніна» Горохівського району 1951 р. селянам не виплатили за вироблені трудодні 11 723 карбованці, а наступного року – 125 ц зерна⁹⁹⁹. Вже не ходить про те, що встановлений мінімум трудоднів у колгоспах не завжди виконували, адже не хотіли працювати за дарма. Так, у колгоспі ім. Молотова с. Височне Ратнівського району у 1951 р. лише одна із 320 працездатних жінок виробила обов'язковий мінімум¹⁰⁰⁰.

Саме тому широко рекламували додаткову оплату за перевиконані трудодні. «Волинська область напередодні завершення суцільної колективізації. Основне завдання тепер – організаційно-

⁹⁹⁵ Городовиченко О. Невпинно зростає добробут і культура трудящих радянської Волині. *Радянська Волинь*. 1951. 23 жовтня. № 211. С. 3.

⁹⁹⁶ Дусик І. В боротьбі за суцільну колективізацію. *Радянська Волинь*. 1949. 5 травня. № 88.

⁹⁹⁷ Левандер Й. Багатий трудодень. *Радянська Волинь*. 1951. 14 листопада. № 226.

⁹⁹⁸ Гром'як О. Знайдене щастя. *Радянська Волинь*. 1951. 17 квітня. № 77.

⁹⁹⁹ Ярош Б. О. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель 30–50 років ХХ ст. Луцьк : Вежа, 1999. С. 118.

¹⁰⁰⁰ Там само. С. 124.

господарське зміцнення колгоспів. Однією з передумов виконання цього важливого завдання є запровадження в практику життя кожного колгоспу закону про додаткову оплату, яка є могутнім стимулом підвищення культури соціалістичного землеробства, підвищення продуктивності праці колгоспників, зміцнення трудової дисципліни»¹⁰⁰¹.

Будучи лояльним до комуністичної влади, селянин мав змогу отримати певні привілеї у вигляді пайків, «додаткової оплати» чи навіть «слави». Як патетично стверджував директор Луцького змішторгу Й. Крайзман: «Більшовицька партія, радянський уряд і особисто товариш Сталін виявляють повсякденне піклування про підвищення добробуту трудящих нашої країни. Завдяки цьому невинному піклуванню з року в рік, з місяця в місяць підвищується матеріальний рівень населення»¹⁰⁰².



¹⁰⁰¹ Білецький М. Додаткова оплата – могутній стимул підвищення продуктивності праці. Що дасть 1949 рік колгоспникам артiлі ім. Хрущова Луцького району. *Радянська Волинь*. 1949. 16 квітня. С. 3.

¹⁰⁰² Крайзман Й. Більше високоякісних товарів широкого вжитку населенню! *Радянська Волинь*. 1951. 16 жовтня. № 206; Шабала Я. М. Аграрні реформи на Волині у ХХ – на початку ХХІ ст.: передумови, перебіг та наслідки. Луцьк : Волинська мистецька агенція «Терен», 2012. С. 216.

ЛАНКА ОКСАНИ РУДЬ ОДЕРЖИТЬ
В РАХУНОК ДОДАТКОВОЇ ОПЛАТИ:



КОЛГОСПНИКИ, ЯКІ ПЕРЕВИКОНАЮТЬ ПЛАНОВЕ ЗАВДАННЯ
ОДЕРЖАТЬ В РАХУНОК ДОДАТКОВОЇ ОПЛАТИ:

По тваринництву



кожне
5-та
пореся



За
кожний 100 кгр
збільшення ваги
понад план **15%**
мяса



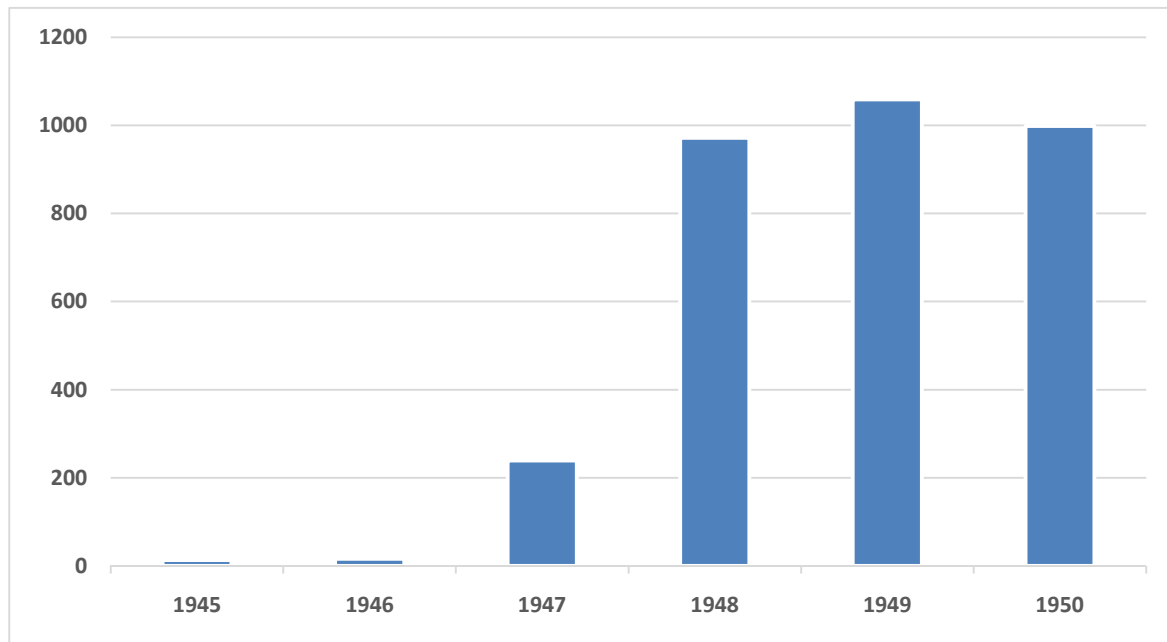
10%
від касі молока
понад план



15%
молока одержаного
понад план.



Такі факти сталінська пропагандистська машина широко рекламувала. Проте цей виверт не міг дати якихось відчутних результатів – динаміка колективізації у Волинській області у повоєнні роки більш, ніж промовиста¹⁰⁰³.



Радянська влада як особливий вияв турботи про трудящих представляла допомогу багатодітним матерям («радянська влада – єдина в світі, яка постійно дбає про багатодітних матерів»). Їх нагороджували орденами і медалями. Для полегшення їх побутових турбот виділялися кошти, про що інформували громадськість. Так, Олександра Жук з містечка Ратно, матір 12 дітей, чоловік якої загинув у 1943 р., отримала 14 тис. карбованців; Онися Гришук із села Якуші, яка виховала 11 дітей, одержала 10 600 карбованців державної допомоги; Ірина Карпук із села Доманово, яка мала 10 дітей, одержала 9 тис. карбованців. Загалом, у Ратнівському районі було видано понад два з половиною мільйони карбованців¹⁰⁰⁴. Подібні

¹⁰⁰³ Рік 1945-й. *Молодий ленінець*. 1977. 5 квітня. № 41. С. 1; Рік 1946-й. *Молодий ленінець*. 1977. 12 квітня. № 44. С. 1; Рік 1947-й. *Молодий ленінець*. 1977. 26 квітня. № 50. С. 1; Рік 1948-й. *Молодий ленінець*. 1977. 11 травня. № 55. С. 1; Рік 1949-й. *Молодий ленінець*. 1977. 24 травня. № 62. С. 1; Рік 1950-й. *Молодий ленінець*. 1977. № 65. С. 1.

¹⁰⁰⁴ Допомога багатодітним матерям. *Радянська Волинь*. 1947. 3 листопада. № 218. С. 3.

дані були оприлюднені й по Камінь-Каширському району. Вказувалося, що мати 11 дітей Текля Пугач із села Кримно одержала впродовж 1944–1947 рр. 23 588 карбованців; Текля Дорошук, багатодітна мати з села Верхи, отримала від держави за цей час 30 419 карбованців. Загалом багатодітним родинам Камінь-Каширського району видали 3 325 688 карбованців¹⁰⁰⁵. Упродовж 1948 р. у Цуманському районі багатодітним та самотнім матерям виплатили 256 000 карбованців допомоги, а, до прикладу, Людмила Ховайло з Цумані за 1946–1948 рр. отримала 25 тис. карбованців¹⁰⁰⁶. Мати-героїня Настасія Литвин з с. Куснище Головнянського району, мати 11 дітей за 1944–1950 рр. отримала 27 851 карбованець¹⁰⁰⁷. Цей перелік можна продовжувати¹⁰⁰⁸. Загалом у Теремнівському районі нараховувалося 249 багатодітних і самотніх матерів, які щомісяця одержували допомогу (лише за дев'ять місяців 1952 р. їм було виплачено 170 тисяч карбованців)¹⁰⁰⁹. Документи твердять, що у Волинській області лише за травень 1947 р. 834 багатодітним матерям виплачено державної допомоги на суму 1 069 200 карбованців і 156 самотнім матерям на суму 15 тис. карбованців. Загалом 3 862 багатодітні матері представили до нагород¹⁰¹⁰.

Радянська влада у повоєнні роки демонструвала турботу про сиріт, яких було у той час чимало. При цьому фонд допомоги дітям-сиротам, батьки яких загинули у роки війни, поповнювали і за рахунок коштів простих волинян. Так, вчителі середньої школи Турійська зібрали 500 карбованців, приурочивши це до першотравневих свят¹⁰¹¹.

¹⁰⁰⁵ Сьогодні розповідається про Камінь-Каширський район. *Радянська Волинь*. 1947. 4 листопада. № 219. С. 3.

¹⁰⁰⁶ Юрченко М. Державна допомога багатодітним матерям. *Радянська Волинь*. 1949. 16 січня. № 11. С. 3.

¹⁰⁰⁷ Литвин Н. Слово матері. *Радянська Волинь*. 1950. 8 березня. № 48.

¹⁰⁰⁸ Цибань М. «Спасибі рідному Сталіну!». *Радянська Волинь*. 1951. 12 червня. № 116.

¹⁰⁰⁹ Нагорнов Г. Сьогодні в Теремнівському районі. *Радянська Волинь*. 1952. 25 листопада. № 232. С. 3.

¹⁰¹⁰ Соціалістичні перетворення в західних областях України: зб. док. і матер. / відп. ред. Д. А. Яремчук. Київ: Наукова думка, 1980. С. 116.

¹⁰¹¹ Соколенко В. Допомога дітям-сиротам. *Радянська Волинь*. 1949. 19 квітня. № 77.

«Нині в дні всенародного й політичного піднесення трудящих на відзнаку виборів до місцевих Рад, треба, як ніколи, оперативно й поворотливо викорінювати недоліки. Священний обов'язок радянських органів – повсякденно турбуватися про піднесення побутових умов і культурного обслуження трудящих»¹⁰¹². Твердилося, що добробут населення, зріст культури визначає попит на товари; а на заміну домашньому полотну й личакам прийшли шевіон, сукно, готовий одяг, фабричне взуття, галантерея¹⁰¹³. Радянська преса рапортувала про нові магазини, овочесховища, їдальні, збільшення реалізації товарів¹⁰¹⁴.

Як вказує Надія Якобчук, у повоєнний час загальноприйнятою стала практика збільшення постачання продуктів й промислових товарів до міст напередодні державних свят. Однією із цілей, яка при цьому ставилася, заохотити працівників до участі у масових заходах (насамперед демонстраціях 1 травня, 7 листопада, парадах) та водночас посилити «святковість моменту»¹⁰¹⁵. При цьому, такі «державні милості для народу» подавали у пресі як ознаку зростання рівня життя трудящих. Так, подібну практику зафіксовано у Луцьку¹⁰¹⁶, Володимир-Волинському¹⁰¹⁷, Ковельському¹⁰¹⁸ районах.

Непрості реалії повоєнного повсякдення волинян засвідчують факти відсутності товарів першої необхідності (хоч слід зробити застереження – до скасування карткової системи 1947 р. ситуація виглядала краще¹⁰¹⁹). Тривалий час у крамницях сіл Залаззя, Воро-

¹⁰¹² Священний обов'язок радянських органів. *Радянська Волинь*. 1947. 19 листопада. № 229. С. 1.

¹⁰¹³ Фабричне взуття – на зміну личакам. *Радянська Волинь*. 1947. 9 вересня. № 177. С. 3.

¹⁰¹⁴ Збільшується завіз товарів. *Радянська Волинь*. 1947. 29 серпня. № 169. С. 3; Нові магазини, їдальні, овочесховища. *Радянська Волинь*. 1947. 3 вересня. № 173. С. 3.

¹⁰¹⁵ Якобчук Н. Українське суспільство у повоєнний період (1945–1953 рр.): соціальний вимір і повсякденність. *Військово-історичний меридіан*: електронний науковий фаховий журнал. 2019. Вип. 2 (24). С. 99–113.

¹⁰¹⁶ Сурко Р. Передсвяткова торгівля в Луцьку. *Радянська Волинь*. 1951. 15 квітня. № 76.

¹⁰¹⁷ Володимир-Волинський. *Радянська Волинь*. 1951. 1 травня. № 88.

¹⁰¹⁸ Жвава торгівля. *Радянська Волинь*. 1951. 6 листопада. № 122.

¹⁰¹⁹ Смолій В. Історія українського селянства: нариси: у 2 т. / В. Смолій (відп. ред.). Київ: Наукова думка, 2006. Т. 2. С. 384.

комле, Діброва і Видерта Любешівського району не було солі, сірників та гасу¹⁰²⁰. Рівно ж, у с. Запілля Любомльського району були відсутні ті ж предмети першої необхідності – гас, сірники, сіль та інше¹⁰²¹. Рідко завозили гас, сірники, мило у закладах Селецького споживчого товариства¹⁰²². У Туропинській крамниці Оваднівського району сіль теж завозили вряди-годи, і селяни змушені були ходити за нею в магазини, що на території Турійського району¹⁰²³. Подібна ситуація зафіксована й у Берестечківському районі, де у крамницях були відсутні сіль, мило, посуд¹⁰²⁴. Дефіцитними у повоєнні роки були й шкільні письмові приладдя (учнівські зошити, олівці та ін.). Не випадково вчителька с. Карасин Маневицького району ставила риторичне питання «Коли будуть зошити?»; успішність же учнів, резонно зауважувала вона, великою мірою залежить від забезпечення їх навчальним і письмовим приладдям¹⁰²⁵. Інформації з інших місць дають підставу твердити, що це було непоодиноким явищем¹⁰²⁶. Звичним явищем ставали «додатки» при купівлі найнеобхідніших речей: «купіть в додатку книжку – дамо зошит, а не купите книжки – не матимете зошитів». Так, у магазині камінькаширського книгокультургу для того, щоб отримати зошити, потрібно придбати книгу Борщагівського «Критичний огляд творчості А. Бучми» (вартість – 1 карбованець 50 копійок)¹⁰²⁷. Що гірше – у волинських аптеках не завжди були наявні необхідні ліки (як-то,

¹⁰²⁰ Лесик М. Чому в крамницях нема солі, гасу та сірників? *Радянська Волинь*. 1952. 30 листопада. № 236. С. 3.

¹⁰²¹ Слідами неопублікованих листів. *Радянська Волинь*. 1949. 30 березня. № 63. С. 3.

¹⁰²² Справедливі докори споживачів (огляд листів). *Радянська Волинь*. 1949. 8 травня. № 90.

¹⁰²³ Калинчук М. Коли в крамниці буде сіль? *Радянська Волинь*. 1951. 14 березня. № 53.

¹⁰²⁴ Оксаненко Д., Левандовський П. Ігнорують запити трудящих. *Радянська Волинь*. 1949. 26 березня. № 60. С. 3.

¹⁰²⁵ Шкребтієнко М. Коли будуть зошити? *Радянська Волинь*. 1951. 3 лютого. № 23.

¹⁰²⁶ Налагодити торгівлю культтоварами. *Радянська Волинь*. 1949. 26 березня. № 60. С. 3.

¹⁰²⁷ Папка В. Непотрібний «додаток». *Радянська Волинь*. 1949. 29 квітня. № 84.

наприклад, сантанін)¹⁰²⁸. Можемо з певністю твердити, що уже з повоєнних років волиняни пізнали такі явища, як дефіцит та торгівля з-під прилавка знайомим і родичам¹⁰²⁹.

Радянська влада через випуск Державної позики розвитку народного господарства СРСР вилучала матеріальні ресурси у населення. Лише в рахунок 4-ої державної воєнної позики волиняни зібрали понад 37 млн крб¹⁰³⁰. І хоча 1946 р. її випуск припинили, натомість продовжували випускати облігації державних господарських і грошово-речових позик. Кожен випуск нових облігацій у селах та містах супроводжували пафосним оголошенням, відбувалися мітинги і збори на яких селяни підписувалися на внутрішню позику¹⁰³¹. На початку 1950-х рр. під час таких зібрань організовували торгівлю різноманітною продукцією чи розрахунки за держпоставки чи трудовні. Відомості ж про хід підписки обов'язково висвітлювала місцева преса.

Як висновковує дослідник із Дрогобича М. Сеньків, з чим слід погодитися, насадження радянського способу життя відбувалося вкрай повільно, більшість селян притримувалося віковичних традицій і владі так й не вдалося змусити працювати у релігійні свята, зректися національних святинь¹⁰³². Водночас варто визнати рацію й за тими, хто твердить, що встановлення радянської влади, проведе-

¹⁰²⁸ Редчук В. Чому в луцьких аптеках немає медикаментів? *Радянська Волинь*. 1951. 1 червня. № 108.

¹⁰²⁹ Федько І. Ой, боти, боти, ви мої. *Радянська Волинь*. 1949. 12 червня. № 115; Претензії до кооператорів (огляд листів трудящих). *Радянська Волинь*. 1950. 3 червня.

¹⁰³⁰ Рік 1945-й. *Молодий ленінець*. 1977. 5 квітня. № 41. С. 1.

¹⁰³¹ Смалюк Г. Наш внесок. *Радянська Волинь*. 1951. 8 травня. № 91; Іваненко Н. Сплачують готівкою. *Радянська Волинь*. 1951. 8 травня. № 91; Завершили передплату нової позики. *Радянська Волинь*. 1951. 9 травня. № 92. С. 3; Калинчук М. З великою радістю. *Радянська Волинь*. 1951. 9 травня. № 92. С. 3; Вклад робітників радгоспу «Комуніст». *Радянська Волинь*. 1951. 9 травня. № 92. С. 3; Бура А. Щоб квітла рідна Вітчизна. *Радянська Волинь*. 1951. 9 травня. № 92. С. 3; Шевченко М. На півторамісячну зарплату. *Радянська Волинь*. 1951. 9 травня. № 92. С. 3; Великород О. Для сталінських будов комунізму. *Радянська Волинь*. 1951. № 92. С. 3.

¹⁰³² Сеньків М. В. Деякі аспекти повсякденного життя західноукраїнського селянства (1944–1952 рр.). *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2010. Вип. 4. С. 103.

ння суцільної колективізації та впровадження заходів щодо радянізації населення значною мірою зруйнували традиційний устрій західноукраїнських селян (у тому числі й волинян), котрий зберігався навіть під час перебування цих теренів у складі Другої Речіпосполитої¹⁰³³. Відбулася принципова зміна у психології та повсякденні волелюбного селянства – колись приватний власник став залежним від державного апарату.

Оксана Каліщук

¹⁰³³ Гавур В. А. Повсякдення західноукраїнського селянина у повоєнні роки (1945–1954 рр.). *Повсякденне життя радянського суспільства в добу війни та повоєнні роки 1939–1950-ті рр.*: VII Міжнар. студентська інтернет-конференція, 2 червня 2016 року. 2016. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2016/2016_06_14_Gavur.pdf.